

Лук'янець М.Г.

Респонсивні стратегії і тактики у сучасному англомовному діалогічному дискурсі: методика аналізу

Лук'янець Мирослава Геннадіївна, аспірантка кафедри германської і фіно-угорської філології
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена опису методики аналізу респонсивних стратегій і тактик у сучасному англомовному діалогічному дискурсі. Розроблена методика включає три етапи дослідження: підбір матеріалу для вивчення, аналіз когнітивно-прагматичних та комунікативних аспектів реалізації респонсивних реплік у діалозі, критерії класифікації респонсивних стратегій і тактик.

Ключові слова: методика аналізу, англомовний діалогічний дискурс, респонсивні стратегії і тактики

Направленість сучасних лінгвістичних студій на різностороннє вивчення процесу комунікації з огляду на динамічну природу спілкування зумовлює потребу у розробці оптимальної методики дослідження способів взаємодії комунікантів у діалогічному дискурсі. У цьому контексті респонсивні стратегії як певний тип мовленнєвої поведінки адресата у конкретній ситуації діалогічного мовлення та відповідні їм тактики розглядаються як елементи функціонування єдиної когнітивно-прагматичної та комунікативної системи. Розробка комплексної системної методики аналізу респонсивних стратегій і тактик в англомовному діалогічному дискурсі зумовлює *актуальність* даного дослідження. *Об'єктом* дослідження є фрагменти англомовного діалогічного дискурсу, які містять репліки адресата та експлікують реалізовані ним респонсивні стратегії і тактики. *Метою* статті є представлення методики вивчення когнітивно-прагматичних та комунікативних аспектів респонсивних стратегій і тактик. *Основні завдання* цієї статті включають: 1) аналіз сучасних методів дослідження мовленнєвої взаємодії в діалогічному дискурсі; 2) виокремлення етапів дослідження респонсивних стратегій і тактик; 3) опис процедури аналізу респонсивних реплік у діалозі.

Запропонована комплексна методика аналізу респонсивних стратегій і тактик в англомовному діалогічному дискурсі є сукупністю загальнонаукових прийомів та лінгвістичних методів, зокрема, когнітивного, прагматичного та дискурс-аналізу, які реалізуються у ході трьох етапів дослідження.

Перший – *таксономічний* – етап роботи спрямований на виокремлення фрагментів діалогічного дискурсу із репліками адресата на основі їх формальних, семантичних, прагматичних характеристик. Методом загальної вибірки у творах сучасних британських та американських авторів, а також англомовних художніх фільмах та серіалах кінця ХХ – початку ХХІ століття вибрано ті респонсивні репліки адресата, що реалізують його когнітивно-прагматичні наміри і мають комунікативний вплив на протікання діалогічної взаємодії.

Критеріями відбору респонсивних реплік у корпусі матеріалу дослідження є наступні. По-перше, черговість реплік, з огляду на те, що адресат займає позицію реагуючого комуніканта, тобто його відповідь слідує за висловленням адресанта. Послідовність реплік у діалогічній взаємодії встановлюється за допомогою конверсаційного аналізу [0, с. 44–71], що сприяє виявленню черговості мовлення адресанта та адресата, висловлення яких характеризуються причинно-

наслідковим зв'язком. Залучення дистрибутивного аналізу фрагментів діалогу [0, с. 87], зокрема реплік комунікантів, де до уваги береться диспозиція окремих слів, дозволяє виявити когерентні зв'язки у мовленні адресата.

По-друге, критерієм вибору фрагментів діалогічного дискурсу для аналізу є тематична узгодженість реплік адресата із репліками адресанта та поєднання їх в єдину смислову цілісність, тобто інтерес представляють ті фрагменти, де респонсивність є частиною однієї розмови комунікантів. З цією метою використовується метод контекстуального аналізу [0, с. 87], що передбачає з'ясування контекстуальних значень респонсивних реплік у діалогічному дискурсі. Респонсивна репліка може характеризуватися зміною теми розмови, але належати до однієї комунікативної взаємодії у визначеному часовому та просторовому контекстах. Розглянемо такий приклад:

(a) "Were you expecting an important letter?" (Annie)

(b) "No," he laughed. (Michael) (c) "What makes you think that?"

(d) "Oh, I just wondered."

(e) "I come nearly every evening for the post. It gets you out of the place. It saves wondering the next day whether Jimmy Lynch will bring anything to the house or not" [0, с. 52].

Вибір вище поданого фрагменту для аналізу респонсивних реплік адресата зумовлений його діалогічною структурою, де чітко прослідковується чергування висловлень адресанта Енні та адресата Майкла. На запитання співрозмовниці (а) адресат дає спочатку коротку, лаконічну відповідь (b), але потім розширює її додатковими поясненнями (e), яким передують репліка-перепитування адресата (c), спрямована на продовження бесіди. Окрім того, обраний фрагмент характеризується єдністю часо-просторових умов перебігу діалогу та дотриманням комунікантами однієї теми розмови за допомогою запитання (c).

Подальше розрізнення виокремлених реплік адресата на реактивні та респонсивні відбувається з огляду на психологічну природу реагування людини в цілому шляхом аналізу мовленнєвого вияву способів реагування у відібраних фрагментах діалогічного дискурсу. За умов вживання спонтанних, проте клішованих фраз адресатом реалізуються реактивні репліки, в той час як виважені та продумані висловлення адресата характерні для респонсивних реплік. Розглянемо механізм аналізу мовленнєвого вияву реактивних та респонсивних реплік у діалогічному дискурсі.

(a) "Hi! Sorry to drag you out on a night like this."

- (b) *"Don't even think of it." He kissed her briefly on the lips and came into the flat... (c) "Drinks – as ordered. I take it you are in need."*
(d) *"Too true! What a day! Oh, bless you Nick." She fetched her glass. (e) "Pour me one, will you, when you've taken your coat off. And what about you? Are you drinking too?"* [0, с. 13].

У наведеному фрагменті виокремлено дві реактивні репліки (b, d) шляхом встановлення їх спонтанного вираження клішованими фразами, що виявляють миттєву емоційну реакцію адресата. На противагу їм репліка (e) характеризується як респонсивна, адже вона має продуманий характер та вказує на подальшу інтенцію адресата продовжити перебіг комунікації.

На основі розрізнення реактивних та респонсивних реплік, до уваги беремо лише останні, оскільки лише в них можливо виокремити об'єкт нашого дослідження – респонсивні стратегії і тактики.

Другий – **когнітивно-прагматичний та комунікативний** – етап дослідження направлений на розкриття когнітивної природи породження респонсивних реплік, їхньої прагматичної спрямованості у діалогічній взаємодії, а також виявлення комунікативно-ситуативних умов протікання діалогу. Відтак, аналізований етап включає два послідовні рівні аналізу: когнітивно-прагматичний та комунікативний.

У когнітивно-прагматичному аспекті респонсивні репліки розглядаються через призму наявних у них пресупозицій, тобто імпліцитно вираженої інформації, що розуміється сама по собі та виявляє когнітивні механізми породження адресатом висловлень у відповідь на репліки адресанта. Експлікація інформації, пов'язаної з пресупозиційним змістом реплік адресата, здійснюється в процесі декодування семантичної репрезентації його висловлення. У рамках когнітивної прагматики виокремлення пресупозицій дозволяє виявити когнітивні механізми розуміння представленої адресантом інформації та продукування відповіді у формі зворотної репліки. Таким чином, із залученням когнітивного методу відбувається аналіз планування та моделювання респонсивності адресатом в межах інтегральної когнітивної моделі діалогічного дискурсивного процесу. Розглянемо механізм вияву пресупозицій у респонсивних репліках адресата на конкретному прикладі.

- (a) *"A woman would be able to help you in ways that I can't," he said. "There's only so much any man can do on his own."*
(b) *"Whatever you think, Daddy." She knew that whatever she said would be irrelevant anyhow.*
(c) *"You think it would be for the best then?" He was impatient now to conclude the whole scene.*
(d) *"If you think it's for the best, Daddy."*
(e) *"I know it'll be for the best. I wouldn't even think of it for a minute if it wasn't best for everybody. After all these years it'll be a real house and home again"* [0, с. 56].

Експлікація пресупозиції про відносини між батьком-адресантом та донькою-адресатом у наведеному фрагменті діалогічного дискурсу здійснюється шляхом інтерпретації респонсивних реплік (b,d), у яких донька виявляє покору словами *Whatever you think, If you think it's for the best*. Виокремлені пресупозиції несуть інформацію про обох учасників комунікації з

позиції адресата, а також характеризують бачення ним ситуації, в якій проходить діалог.

У ході аналізу респонсивних реплік, згідно з ван Дейком, [0, с. 24] враховуються не лише структурні характеристики реплік адресата, але й їхні інтеракційні та прагматичні якості, всі складові яких втілюють мовленнєві акти трьох типів: локутивні, іллокутивні та перлокутивні. Окремі типи мовленнєвих актів, що виділяють у ході дослідження, інтерпретуються не ізолювано, а з огляду, на репліки адресанта у діалозі. Розглянемо приклад:

"Even if you do find him, you can't make him go back to your sister," she said slowly.

"I think I can. I didn't say his manipulation of the accounts weren't serious – they are – but I'm prepared to let them go if Garry toes the line." Claudia breathed out audibly. Men hadn't a bit of sense when it came to personal relationships.

"What good will that do? The last thing your sister wants is an unwilling husband."

"I agree," he said, to her surprise, "but until the baby is safely born she needs Garry at her side, and that's where he'll be if I have anything to do with it" [0, с. 76].

У наведеному фрагменті виокремлення іллокутивного та перлокутивного мовленнєвих актів здійснюється через пропозиційний аналіз реплік адресата. Зокрема, висловлення чоловіком-адресатом його впевненості у вирішенні проблем пропозицією *I think I can* експлікує іллокутивний акт переконання, підтверджуючи інтенцію чоловіка заспокоїти дружину. Друга респонсивна репліка чоловіка, представлена пропозицією *I agree*, репрезентує перлокутивний мовленнєвий акт, оскільки цією фразою адресат впливає на дружину-адресанта, змінюючи її емоційний стан, що у діалозі представлено словами автора *to her surprise*.

Подальший аналіз респонсивних реплік адресата передбачає дослідження комунікативних умов їх породження в діалозі. Із залученням дискурс-аналізу як методу вияву суб'єктивних чинників у живому спілкуванні особистостей [0, с. 61] встановлюються соціальні, гендерні, культурні, психічні чинники, що впливають на особливості реагування адресата у діалозі та вибір ним мовленнєвих засобів вираження респонсивності. Статусно-рольові та гендерні характеристики адресата можливо проаналізувати у широкому контексті художнього твору чи фільму, де кожному із комунікантів належить певна соціальна роль та гендерна ознака, що визначають відповідну модель поведінки у діалогічній взаємодії. Наприклад:

"Where do you think you're going?" the General demanded.

"Out," the Doctor replied shortly. "I need time to think."

"You are to devise a means to destroy the eight twelves," said Fakrid.

"Exactly," he replied. "And I just can not concentrate with people fussing around me." He pushed through the tent flap [0, с. 81].

Виявлені у загальному контексті соціальні ролі комунікантів генерала та лікаря дозволяють встановити специфіку респонсивності адресата в обраному фрагменті дискурсу, з огляду на типову поведінку лікаря, що потребує часу для точного з'ясування діагнозу.

Його соціальна та професійна приналежність обмежують тематику діалогу та мовні засоби вираження реагування на вимогу адресанта.

Комунікативно-ситуативні умови реалізації респонсивності досліджуються у вузькому контексті дискурсу, який висвітлює конкретні обставини протікання діалогу та дозволяє розділити сфери діалогічного спілкування на офіційне й побутове. Встановлено, що на вибір адресатом респонсивних реплік впливають не лише часо-просторові умови ведення діалогу, але й ступінь офіційності його комунікації з адресантом. Процедура цього аналізу здійснюється шляхом виокремлення та розрізнення вербальних та невербальних маркерів, притаманних соціальним сферам спілкування. Розглянемо характеристики комунікативно-ситуативних умов діалогічного спілкування, які породжують типові для офіційного спілкування респонсивні репліки.

"When you've done that, I want his file removed from the records department and brought fully up to date for the 'active' unit. Also please instruct records to make up a current personal dossier on Manville and all his known contacts. You got all that?"

"Yes sir. I'll get onto it right away" [0, с. 11].

Вищеподаний фрагмент діалогічної взаємодії обраний з огляду на офіційну обстановку комунікації, де респонсивна репліка солдата має ознаки офіційного стилю спілкування, виражені короткою усталеною реплікою згоди виконання наказу *Yes sir*. Подальша репліка адресата розширює зміст комунікативно-ситуативної взаємодії, імпліцитно вказуючи на статусно визначену рольову поведінку адресата, зокрема його підпорядкування вищому по рангу офіцеру.

Третій – **тактико-стратегічний** – етап дослідження спрямований на виявлення та класифікацію респонсивних стратегій і тактик у репліках адресата. Застосований метод прагматичного аналізу як спосіб вивчення законів, правил та конвенцій міжособистісного спілкування скерований на встановлення принципів та засад планування діалогічної поведінки адресата залежно від його мотивів та цілей.

На основі емпіричних даних і відповідно до градації позитивного чи негативного настрою адресата щодо адресанта в ході діалогічної взаємодії виокремлюються три основні групи респонсивних макростратегій: кооперативні, компромісні та конфліктні. За допомогою методу інтент-аналізу, який передбачає виявлення актуальних намірів учасників спілкування у конкретний момент ведення діалогу [0, с. 149], проаналізовані репліки адресата є підґрунтям для уточнення обраних респонсивних макростратегій та їх подальшого поділу на респонсивні стратегії співпраці, пристосування, компромісу, конкуренції й уникнення. Аналіз засобів вербального та невербального втілення

респонсивності в діалозі характеризує активну чи пасивну позицію адресата. Виділення респонсивних тактик, що підпорядковані відповідним респонсивним стратегіям, відбувається з огляду на їхню прагматичну спрямованість та на специфіку їхнього мовленнєвого вираження. Розглянемо на прикладі процедуру виділення респонсивної стратегії конкуренції та відповідних їй тактик.

"Cristo, when I think of the money I spent on detectives..."

He threw her a cold look.

"You would not believe how many Bishops there are in Manhattan, nor in Vermont and New Hampshire." *Caroline gaped at him.*

"Detectives? You hired detectives to find me? But – but why?" His mouth thinned. "There is unfinished business between us," he said coldly.

She nodded. "Oh, I agree," she said, just as coldly.

"There are things I should have said to you that I didn't. It will be a pleasure to get them off my chest!"

"I can not believe you were here, in Roma, while I was employing half the detectives in New York to find you!"

"You should have hired one who'd heard of Brooklyn, because that's where I was" [0, с. 47].

В аналізованому прикладі виокремлення респонсивних реплік Крісто у відповідь на звинувачення адресата Кароліни виявляє його конфліктну макростратегію, що реалізується в двосторонній стратегії конкуренції між учасниками спілкування. Аналіз вербальної складової респонсивності сприяє глибинному проникненню в експліцитні комунікативні смисли висловлень адресата, що представлені в репліках еліптичними запитаннями (*Detectives?, But – but why?*), уточненнями (*You hired detectives to find me?*) та твердженнями (*There is unfinished business between us*). Це дозволяє прослідкувати реалізацію респонсивних тактик іронії та насмішки, експлікованих у фразі *You should have hired one who'd heard of Brooklyn*. Вивчення невербальних елементів діалогічного дискурсу, представлених у фрагменті словами автора, зокрема *He threw her a cold look., His mouth thinned.,* підтверджує використання адресатом респонсивної стратегії конкуренції.

Отже, методика вивчення респонсивних стратегій і тактик у сучасному англомовному діалогічному дискурсі передбачає проведення аналізу реплік адресата на трьох етапах дослідження.

Таксономічний етап спрямований на вибір мовленнєвого матеріалу згідно випрацюваних критеріїв. Наступний етап дослідження направлений на аналіз когнітивно-прагматичних та комунікативних аспектів реалізації респонсивності у діалогічній взаємодії. На останньому етапі дослідження створюється класифікація респонсивних стратегій і тактик, які розкривають прагматичну сутність явища респонсивності.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ushakova T.N. Slovo v deystvii. Internet-analiz politicheskogo diskursa [Word in action. Online analysis of political discourse] / T.N. Ushakova, N.D. Pavlova. – Spb. : Aleteyya, 2000. – 316 p.
2. Shtern I.B. Izbrannyye topiki i leksikon sovremennoy lingvistiki. Entsiklopedicheskiy slovar' dlya spetsialistov po teoreticheskim gumanitarnykh distsiplin i gumanitarnoy informatiki [Tekst] [Selected topics and vocabulary of modern linguistics. Encyclopedic Dictionary for professionals in theoretical humanities and humanitarian science]/ I.B. Shtern. – K.: Artek, 1998. – 336 p.
3. Boden D. Talk and social structure: studies in ethnomethodology and conversation analysis / D. Boden, D.H. Zimmerman. – Cambridge: Polity Press, 1991. – 315 p.
4. Cave P. Foxbat / P. Cave. – Wallington, Surrey: Severn House, 1979. – 288 p.

5. Dijk T.A. van. The study of discourse / T. A. van. Dijk // Discourse studies: A multidisciplinary introduction: In 2 vol. [Ed. by T.A. Van Dijk] . – London: Sage, 1997. Vol. 1.: Discourse as structure and process. – P. 1–34.
6. Goodman L. Gemini girl / Liza Goodman. – Richmond, Surrey: Mills & Boon, 1992. – 192 p.
7. Iversen G.R. Contextual analysis / Gudmund R. Iversen // Quantitative Applications in the Social Sciences. – 1991. – Issue 7/81. – P. 3–11.
8. Marton S. Roman spring / Sandra Marton. – Richmond, Surrey: Mills & Boon, 1993. – 155 p.
9. McGahern J. Amongst women / J. McGahern. – London: Faber & Faber Ltd, 1990. – 184 p.
10. Renkema J. Introduction to discourse studies / J. Renkema. – Amsterdam : Benjamins, 2004. – 363 p.
11. Roberts G. The highest science / Gareth Roberts. – London: Virgin, 1993. – 249 p.
12. Tanner J. Folly's child / Janet Tanner. – London: Century Hutchinson, 1991. – 124 p.

Lukianets M.G. Responsive strategies and tactics in Modern English dialogical discourse: methodology of analysis

Abstract. The article describes methodology of responsive strategies and tactics analysis in Modern English dialogical discourse. The created methodology consists of three research phases: the selection of material for study, the analysis of cognitive-pragmatic and communicative aspects of responsive strategies and tactics implementation in the dialogue, the criteria for classification of responsive strategies and tactics.

Keywords: *methodology of analysis, English dialogical discourse, responsive strategies and tactics*

Лукьянец М.Г. Респонсивные стратегии и тактики в современном англоязычном диалогическом дискурсе: методика анализа

Аннотация. Статья посвящена описанию методики анализа респонсивных стратегий и тактик в современном англоязычном диалогическом дискурсе. Разработанная методика включает три этапа исследования: подбор материала для изучения, анализ когнитивно-прагматических и коммуникативных аспектов реализации респонсивных реплик в диалоге, критерии классификации респонсивных стратегий и тактик.

Ключевые слова: *методика анализа, англоязычный диалогический дискурс, респонсивные стратегии и тактики*